

BIBLIJA UVIJEK NOVA I ŽIVA RIJEČ BOŽJA

Ivan Dugandžić

Kršćani su oduvijek Sveto pismo nazivali "Božjom riječju". Ali znamo dobro da je sve do najnovijih dana ta riječ mnogim vjernicima bila nerazumljiv govor, barem jednim svojim dijelom. Ostavljala ih je u nedoumici i nesigurnosti, a nevjernicima davala povoda da Bibliju proglase zastarjelom i neznanstvenom knjigom. Mnogi katolički bibličari pomalo su zavidjeli svojim protestantskim kolegama na slobodi kojom su istraživali Sveto pismo, ne mogavši se poslužiti ni najsigurnijim rezultatima njihova istraživanja.

Stoga je neprolazna zasluga Pia XII. što je svojom okružnicom "Divino afflante Spiritu" od 30. rujna 1943. dozvolio i katoličkim bibličarima da u istraživanju Svetog pisma mogu primijeniti historijsko-kritičku metodu. Time je potakao ozbiljan studij Svetog pisma, katoličke egzegete riješio kompleksa manje vrijednosti, a Bibliju učinio pristupačnijom većem krugu vjernika. Kad su nakon njegove smrti pojedini krugovi u Crkvi, uplašeni gibanjem koje je nastalo, pokušali zakočiti daljnji razvoj, došao je drugi važan dokumenat, ovaj put od Biblijske komisije pod naslovom "O povjesnoj istini Evandjelja", od 24. travnja 1964. Tu se daje sloboda katoličkim bibličarima da nove metode

primjenu i na istraživanje Evandjelja u uvjerenju "da taj dio svoje zadaće ne mogu zanemariti bez velike štete po katoličku egzegezu".

Ova dva dokumenta, kao i ozbiljni radovi katoličkih egzegeta, koji su bili u međuvremenu objavljeni, tvorili su podlogu za koncilsku konstituciju "Dei Verbum". Ona polazi od toga "da je Bog u Svetom pismu govorio po ljudima na ljudski način" /br. 12/, i zato daje bibličarima pravo da tumačeći Božju riječ paze na "književne vrste" i preko njih lakše dođu do "smisla što ga je hagiograf izrazio u određenim okolnostima, prema prilikama svoga vremena i svoje kulture, pomoću književnih vrsta koje su se upotrebljavale u ono vrijeme". Dalje se ističe kako pri tome valja ozbiljno uzeti "osobite načine shvaćanja, izražavanja i propovijedanja" /br. 12/. U tom kontekstu Sabor upozorava da je Božja riječ postala ljudska riječ i da se ne može od nje odvojiti, kad veli: "Jer, riječi Božje izražene ljudskim jezicima, postadoše slične ljudskom govoru, kao što jednoč Riječ vječnog Oca uzevši slabo ljudsko tijelo postade slična ljudima" /br. 13/.

Ako, dakle, crkveno učiteljstvo potiče bibličare na ozbiljnije istraživanje Svetoga pisma, onda sigurno i od svih vjernika očekuje da ima-

ju povjerenja u njih i rezultate njihova istraživanja, pa i onda kada se u nekim stvarima ne slažu s dosadašnjom teologijom. Ipak znamo da nije tako. Znamo da je zahuktala pokoncilaska egzegeza bez svoje krivnje često izvor nepovjerenja i napetosti i kod samih teologa, kao i kod šireg kruga vjernika. Posebice valja istaći nespozume između dogmatike i egzegeze. Dogmatičari nerijetko predbacuju egzegetama da je u njihovu radu previše filologije, a premalo teologije. Ovi opet uzvraćaju dogmatičarima da se služe Svetim pismom samo kao zbirkom citata, kojima naknadno garniraju svoje već gotove teze, ne brinući se prvotno za rezultate biblijskih znanosti, pa i kad pokazuju za to neko zanimanje, da i onda tjeraju svoju vlastitu egzegezu.

Obične svećenike i vjernike zbunjuje mnoštvo novih spoznaja koje nisu kadri tako brzo prihvatiti i prokuhati. Čini im se da je mnogo toga, što je do jučer slovalo kao sigurna nauka, danas dovedeno u pitanje. Zato se nerijetko može čuti ogorčeno pitanje: "Što je onda u Bibliji uopće istinito?" Po srijedi je najčešće nedovoljna ili pogrešna informiranost što od današnje katoličke egzegeze stvara bauka, a njezine rezultate proglašava opasnim po vjeru. Zato će nam na tom području trebati još mnogo strpljivog rada, a prije svega tolerancije i otvorenosti za novo. Cilj ovih redaka jest jednostavnim riječima osvijetliti neka temeljna pitanja današnje biblijske znanosti i tako dati mali doprinos boljem upoznavanju Svetog pisma.

NOVE METODE BIBLIJSKIH ZNANOSTI

Kad se danas spomene historijsko–kritička metoda, onda je tim zajedničkim pojmom obuhvaćeno jako mnogo načina pristupa biblijskom tekstu. U stvari radi se o više metoda, koje se međusobno nadopunjuju i najčešće jedna na drugu nadovezuju. Zove se historijska jer polazi od historijskih datosti: vremena nastanka teksta, okoline u kojoj je pisac živio i pisao, te čitavog spleta povijesnih okolnosti. To ni u kom slučaju ne znači manjak vjere ili poštivanja prema riječi Božjoj, nego naprotiv ozbiljan pokušaj da se ono što je Bog htio preko

Svetog pisma reći, što je moguće jasnije otkrije i shvati.

Tu na prvo mjesto dolazi **kritika teksta**. Ona polazi od činjenice da ni od jedne biblijske knjige nije sačuvan originalni tekst, nego samo njegovi prijepisi. Oni nekada jako variraju, pa imamo poznati problem inačica ili varijanata, među kojima nije lako prema određenim kriterijima odabrati onu koja je najbliža nepostojećem originalu. Samo u tekstu Novoga zavjeta ima ih 250.000.

Slijedeći korak jest **literarna kritika**. Ona ima za zadatak da ustanovi da li je i koje izvore upotrebljavao biblijski pisac pri sastavljanju svoga djela. Tako npr. Luka izričito kaže u prologu svoga Evanđelja da je takve poznao, pa vjerojatno i upotrebljavao /Lk 1,1–4/.

Pomoću te metode otkrivena je npr. i objašnjena ovisnost i razlika među sinoptičkim Evanđeljima. Dok se prije mislilo da je Markovo Evanđelje samo skraćeni oblik Matejeva, koje bi bilo najstarije, danas je opće uvjerenje da je Marko pisao prije i da je on pored izvora Q predstavljao glavni izvor Mateju i Luki kod pisanja njihovih djela. Od 661 retka, koliko ih ima Marko, preko 600 ih se nalazi i kod Mateja, a 350 kod Luke. Nadalje, Matej i Luka imaju 230 zajedničkih redaka, kojih nema Marko, a koji potječe iz spomenutog izvora Q. Osim toga oba raspolazu s dosta vlastitog materijala, koji su morali preuzeti ili iz nama nepoznatih pisanih dokumenata ili iz usmene predaje.

Veliku važnost moderna biblijska znanost pridaje **povijesti oblika** /formgeschichtliche Methode/. Već spomenuti dekret Biblijske komisije iz 1964. godine prihvatio je rezultate ove metode kada kaže da u proučavanju evanđeoske poruke valja razlikovati tri etape: Isusovo učenje, svjedočanstvo apostola o Isusovu učenju i, konačno, djelo evanđeliste, koji je zapisao apostolsko propovijedanje. "Dei Verbum" također preuzima sve tri ove etape, samo čini još jedan korak naprijed. Koncil precizira u čemu se očitovala uloga pojedinoga evanđeliste: "Sveti su pisci napisali četiri Evanđelja tako da su – iz mnoštva onoga što je bilo usmeno ili već pisмено predano – neke stvari probrali, a nešto

saželi ili – s obzirom na prilike u Crkvama – razvili” /br. 19/.

Ovaj posljednji momenat posebno je važan. Evanđelisti nisu samo mehanički prenosili što je Isusu govorio i činio, tek toliko da informiraju o nečemu što je bilo, nego su to, ovisno od datog stanja u svojim zajednicama za koje su pisali, podešavali kao naviještanje Radosne vijesti toj zajednici *hic et nunc*. Nije, dakle, samo Isusov život i događaj uskrsnuća bio odlučujući činilac kod sastavljanja Evanđelja, nego i stanje pojedinih zajednica, stupanj njihove vjere, liturgijskog života, poznavanja Pisma, sastav zajednice itd. Pod ovim posljednjim misli se na to da li je kršćanska zajednica kojoj Evanđelista piše sastavljena pretežno od pokrštenih Židova ili pokrštenih pogana. Pa i sam pojam židovstva ne uzimlje se više cjelovito, nego se govori o tzv. palestinskom ili čistom židovstvu na jednoj, te židovstvu iz dijaspore ili helenističkom židovstvu na drugoj strani, koje je stajalo pod jakim utjecajem helenističke kulture i filozofije i koje je imalo drukčiji odnos prema Tori i tradicijama otaca.

Povijest oblika želi otkriti etape koje je prošao tradirani materijal za vrijeme svoje usmene predaje do pismenog fiksiranja. Ona pokušava pojedinim biblijskim cjelinama naći *”Sitz im Leben”*, tj. smjestiti ih u prvotnu povijesnu situaciju, u kojoj su nestali i imali određenu ulogu. Takve moguće situacije bile su npr. služba Božja, ispovijest vjere, misijska propovijed, kateheza itd. Tako je npr. danas opće uvjerenje da 1. Kor 15, 3–7 sadrži ispovijest vjere iz prvih godina Pracrkve.

”Predao sam najprije ono, što sam i sam primio; da je Krist suglasno Pismima umro za naše grijehe,

da je pokopan, da je treći dan suglasno Pismima uskrsnuo,

da se ukazao Kefi, potom Dvanaestorici apostola.

Zatim se ukazao braći, kojih je bilo zajedno više od pet stotina,

od kojih većina još i sada živi, a neki su već pomrli.

Potom se ukazao Jakovu, potom svima apostolima.”

Pavao je tu ispovijest preuzeo i proširio, ali nam je ujedno sačuvao najstarije zapisano svjedočanstvo o Isusovu uskrsnuću. U prologu poslanica Efežanima i Kološanima kao i u Fil 2,5–11 prepoznatljivi su praktičanski himni koji su služili u liturgiji prije nego su se našli na svom sadašnjem mjestu. Po svim poslanicama kao i Evanđeljima rasute su kratke formule vjere i misijskog propovijedanja.

Slijedeći stupanj predstavlja **povijest redakcije** /Redaktionsgeschichtliche Methode/. Njezin zadatak je da odredi koliki je udio zadnjeg redaktora u pisanju Evanđelja i kakva je njegova teološka specifičnost. Naravno, svim ovim još smo na razini samoga teksta. Ali ovo su bitni preduvjeti za ispravnu teološku interpretaciju. Historijsko–kritička metoda nije nikada sama sebi cilj i svrha, nego samo sredstvo ili skup sredstava, preko kojih se prodire do teološkog izričaja teksta, drugim riječima, do žive poruke Božje riječi. Ovdje se već nekako samo od sebe nameće pitanje inspiracije. Ako Biblija tako u svemu podliježe zakonitostima nastanka književnog djela kao i ostale knjige, u čemu je onda ona od Boga nadahnuta riječ i kao takva za nas nezabludivi svjedok objave?

KANON I INSPIRACIJA

Što se točnije misli pod ova dva teološka pojma? Grčka riječ **”kanon”** znači izvorno **pravi štap**, a u prenesenom značenju pravu normu ponašanja, smjernicu. Riječ je rabljena već rano u kršćanskoj literaturi, npr. za zaključke pojedinih sabora, nepromjenljive dijelove liturgije, kao i za svete knjige. Uskoro ona postaje terminus technicus i znači listu ili popis onih spisa koji se mogu smatrati mjerodavnim dokumentima kršćanske objave, i kao takvi posjeduju autoritet obvezatnosti.

Što je odlučivalo da Crkva jednu knjigu ubroji u svoj Kanon? Najvažniji kriterij bio je apostolsko podrijetlo spisa. Pored toga gledalo se i na pravovjernost sadržaja, kao i na konsensus pojedinih partikularnih Crkava. Put nastajanja bio je dosta dug. U prvoj Crkvi su za liturgijske potrebe upotrebljavane i knjige koje da-

nas nisu u Kanonu, kao 1. Klementova poslanica, Didahe, Barnabina poslanica. Prvu potpunu listu svih 27 knjiga Novoga zavjeta nalazimo u pismu aleksandrijskog biskupa Atanzija iz godine 367. Rimska Crkva je na jednoj sinodi 382. prihvatila tu listu, a Crkva u Africi nešto kasnije. Na Istoku je to potrajalo još dosta dugo. Konačno Tridentinski je sabor 1546. svečano proglasio svih 27 knjiga Novoga zavjeta kanonskim.

Prema današnjem općem shvaćanju o pripadnosti jedne knjige biblijskom Kanonu odlučuje u zadnjoj liniji pitanje, da li Crkva u njihovu sadržaju otkriva pravo svjedočanstvo vjere Pracrkve. Ako je taj uvjet ispunjen, knjiga može biti kanonska, iako joj autor nije apostol, nego netko od apostolskih učenika /npr. Hebrejima, Deuteropauline/.

Riječ inspiracija potječe iz 2. Tim 3, 16: "Svako od Boga nadahnuto /theopneustos/ pismo korisno je za poučavanje". Zajedničko je uvjerenje čitave židovske tradicije da starozavjetni spisi sadrže riječ Božju objavljenu ljudima, a i Crkva je od početka dijelila to mišljenje. Sam Isus se često pozivao na "Pismo" kao mjerodavni autoritet. Đavla, koji ga stavlja na kušnju, on svaki put odbija jednom riječju iz Starog zavjeta: "Stoji pisano..." Kad su se učenici nakon Isusova uzašašća okupili da izaberu Judi nasljednika u apostolskoj službi, Petar otvara taj sastanak riječima: "Braćo, Pismo je moralo biti ispunjeno, koje je Duh Sveti preko Davidovih usta prorekao o Judi" /Dj 1, 16-20/.

Pomalo je sazrijevalo uvjerenje prve Crkve da su i njezini spisi nadahnuti i ona ih je bez ustezanja počela stavljati uz bok Starom zavjetu u svojoj liturgiji i misijskom radu. Jer, bila je duboko svjesna da je Bog u punini vremena ljudima poslao ne svoje pojedine riječi, nego svoju utjelovljenu Riječ, za koju veli Ivan: "Što bijaše od početka što smo čuli, što smo svojim očima vidjeli, što smo promatrali, i što su naše ruke opipale o Riječi života" /1 Iv 1,1/. To je konačno Božja riječ za sva pokoljenja. A budući da netko mora biti čuvar i garant njegove riječi, Bog je ustanovio Crkvu. U tom smislu – kako ističe Karl Rahner – Bog je prema prvoj generaciji Crkve imao jedinstven

odnos, kakav se nije nastavio dalje. Čin ustanovljenja Crkve prema Rahneru kvalitativno je drukčije Božje djelo, nego li njeno uzdržavanje kroz povijest. Jedan od njezinih konstitutivnih elemenata jest Sveto pismo. Ono je po svojoj biti knjiga Crkve, samo preko nje i od nje prepoznatljiva kao riječ Božja. Ono je njoj predano i ona ga je jedina u stanju tumačiti i aktualizirati. Stoga apostolski početak Crkve, o kome nam svjedoči Pismo, nije samo prva karika u jednom dugom lancu, već predstavlja trajni temelj i normu Crkve, prema kojoj se moraju ravnati sva kasnija vremena.

U ovom se kontekstu postavlja i pitanje odnosa Pisma i Tradicije. Kršćanstvo doduše nije religija slova /knjige/, ali slovo je normativan svjedok njezina nastanka i kao takvo mjerodavno za čitav njen daljnji život. Prvi posrednici objave nakon Krista, a prije nastanka knjiga Novog zavjeta, bili su apostoli i Pracrkva. Njihova će poruka dijelom biti obuhvaćena u knjigama, koje će uskoro nastati, a dijelom se nastaviti usmenim putem. Tako u Crkvi Pismo i Tradicija tvore tijesno jedinstvo, oni su dva rukavca jedne te iste rijeke. Sigurnost naše vjere ne postizemo nikada samo iz Svetog pisma. Istina, Koncil ne precizira jasno odnos Tradicija–Pismo, ali je važna njegova konstatacija da Duh Sveti dalje djeluje u Crkvi i produbljuje shvaćanje apostolske tradicije kod vjernika i crkvenog učiteljstva. Kako god se to možda činilo čudnim, i u Novom zavjetu više mjesta govori o ulozi Duha pri shvaćanju biblijskih tekstova nego li pri njihovu nastanku /usp. Iv 14, 17; 16, 13; 1. Kor 2, 10–16; 1. Iv 4, 2-3/.

Iz izloženog je već jasno da nije negdje i na neki neobjašnjiv način "Deo creatore" nastala ova ili ona knjiga Novog zavjeta, nego su one sve rodene iz nastanka i rasta prve Crkve. Nastale su kao izrazi crkvenog života u obliku propovijedi, kateheza, pisama itd. Tako one od početka imaju onu ulogu koju smo pripisali prvoj Crkvi u odnosu na kasniju: Sveto pismo nije samo vremenski prva faza nego je ona trajni početak i kanon, norma i smjernica vjere i ponašanja kršćana.

Činjenica da je Bog autor Svetog pisma ne znači međutim da je ljudski autor samo pasiv-

ni instrumenat u njegovoj ruci. Nekad se njegova uloga uspoređivala s perom u ruci pisara ili se govorilo da je Bog hagiografu diktirao riječi koje je trebalo zapisati. Tu je Sveto pismo promatrano jednostrano i zaboravljano je da je ono u svemu i u svim svojim dimenzijama i ljudska riječ. U stvari nemoguće je razgraničiti dokle seže Božji udio, a gdje počinje ljudski u nastanku Biblije, jer se radi o dvojici različitih autora. O Bogu kao autoru mi možemo govoriti samo na osnovu analogije. Njegov utjecaj na biblijske pisce sastoji se u tome da ih je on potaknuo na pisanje i pri tome tako vodio da su zapisivali ono što je on htio priopćiti ljudima za njihovo spasenje. Bog je djelovao nečujno i neprimjetno, tako da biblijski pisac uopće nije morao biti svjestan svoje uloge. A prije svega valja reći da mu činjenica inspiriranosti ne umanjuje težinu posla koji mora sam obaviti: skupiti materijal, proučiti ga i obraditi, i konačno naći načina da se sve to razumljivo i jasno napiše. Tako npr. čitamo u 1. Petr: "Ovo su spasenje istraživali i ispitivali proroci koji su prorekli vama..." /1. Petr 1, 10/. Ovisno o geniju pojedinog biblijskog pisca i njihovi su spisi lakši ili teži za shvatiti. Tako će Petar govoreći o Pavlovim poslanicama priznati da "u tim poslanicama ima teško razumljivih mjesta..." /2. Petr 3,16/.

U ČEMU JE BIBLIJA NEZABLUDIVA?

Crkva je uvijek držala nužnom posljedicom nadahnutosti Svetog pisma njegovu nezabludivost. Istina, već su Origen i Augustin otkrili da pojedine tvrdnje Biblije ne stoje u skladu s poviješću i prirodnim znanostima, ali su ipak bili uvjereni da ona mora biti slobodna od zablude. U kojem smislu? Kako bi opravdali njezinu nezabludivost, oni su se laćali alegorijske metode tumačenja, tj. tražili su iza doslovnog sadržaja jedan dublji, intendirani smisao. Prema toj metodi, taj smisao bio bi intendiran od Boga, a u samom tekstu bile bi moguće pogreške. To je često imalo za posljedicu samovoljno tumačenje teksta. Tako se npr. problačenje Jakova u Post 27 tumačilo kao aluzija na Isusove

dvije naravi. Ova metoda je u današnje vrijeme posve napuštena.

Pod utjecajem Augustina čitav srednji vijek, sve do najnovijeg vremena, ostao je dosljedan nauci o apsolutnoj nezabludivosti Biblije. Uz tu nauku ostala je nakon reformacije i protestantska Crkva, sve do 18. st., kada je počeo kritički studij Biblije. Tridentinski sabor doduše izjasnio o inspiraciji, ali ne i o nezabludivosti. Prvi vatikanski je samo kratko formulirao da "Biblija sadrži objavu bez zablude", ali nije govorio o apsolutnoj nezabludivosti. Tek s Leonom XIII. počele su pape u svojim biblijskim okružnicama izravno govoriti o potpunoj nezabludivosti Biblije.

Na II. vatikanskom saboru bilo je u prednarcu dokumenta "O božanskoj objavi" pitanje: Je li Biblija, pored stvari vjere i morala, također i na profanom području /povijest, prirodne znanosti, geografija/ nezabludiva? Predstavnici tradicionalne rimske teologije željeli su da to mišljenje Sabor potvrdi. Tome se oprla većina koncilskih otaca na čelu s uglednim kardinalima Fringsom, Alfrinkom, Suenensom, a posebice bibličarom Beom. Tako je u studenom 1962. došlo do tzv. "bitke za Bibliju". Zahvaljujući intervenciji Ivana XXIII. nacrt "Izvori objave" nije prošao, a formirana je nova komisija koja će izraditi novi nacrt pod nazivom "O božanskoj objavi". Konačno, 18. studenog 1965. došlo je ponovno do vruće diskusije, nakon koje je ipak popravljeni tekst prihvaćen. S pravom su mnogi istakli da je ovaj teško izborni dokumenat jedan od najvažnijih koncilskih dokumenata uopće. Tekst je kompromis, ali i sinteza od velikog značenja. On sjedinjuje vjernost tradiciji s otvorenošću prema modernoj biblijskoj znanosti.

Za razliku od pojma objave I. vatikanskog sabora, koji je bio previše intelektualistički obojen, ovdje je naglašena njezina osobna crta. Ističe se da se Bog sam osobno nudi u događaju objave. Zato objava nije prvotno prenošenje riječi, nego Božji za nas ljude neshvatljivi ulazak u povijest čovječanstva, koji svoju kulminaciju dostiže u osobi Isusa Krista. Objava nije ni tu stala. Ona se nastavlja kroz apostolsko djelovanje i život Pracrkve. Tako Pavao, upravo boreći se

za ispravno shvaćanje Biblije, može svoju kršćansku zajednicu u Korintu nazvati "pismo Kristovo... napisano ne crnilom nego Duhom Boga živoga..." /2. Kor 3,3/.

Na Saboru je najviše borbe vođeno oko sljedeće formulacije: "...mora se ispovijedati da knjige Pisma čvrsto, vjerno i bez zablude naučavaju istinu koju htjede Bog da radi našega spasenja bude zapisana u Svetom pismu" /Dei Verbum, br. 11/. U toj formulaciji prevladana je alternativa: inspirirano sve ili samo ono što se tiče vjere i morala. Nezabludivost je ovdje koncipirana šire i otvorenije. Važni su izrazi "radi našeg spasenja" na jednoj, te "čvrsto, vjerno i bez zablude" na drugoj strani. Biblija nam, dakle, garantira neprolaznost istine spasenja i tako postaje svjedočanstvo Božje vjernosti svome Savezu s ljudima. Koncil ne daje nikakvo objašnjenje da li su i u kojoj mjeri slobodne od zablude biblijske profane tvrdnje. To on ostavlja teologiji. Ova opet ne diskutira o činjenici inspiracije, koja je nedvojben sadržaj vjere Crkve. Radi se samo o pokušaju novog tumačenja stare istine, kako bi se pojam inspiracije i nezabludivosti uskladio s rezultatima biblijske znanosti. Treba uvijek polaziti od toga da je Sveto pismo nastalo zbog našeg spasenja. To uključuje u sebi pozitivnu i tematsku nezabludivost, gdje čitavo Sveto pismo valja uzeti u obzir kao jednu cjelinu.

Francuski bibličar Pier Grelot, polazeći od te činjenice, naglašava da se ne smije materijalne netočnosti u Bibliji uzeti izolirano i apsolutno te ih smatrati zabludom. Sve to treba promatrati u sklopu čitave Biblije i njezine službe ljudskom spasenju. Da li je Isus umro u predvečerje židovske Pashe, kako stoji u Ivanovu Evanđelju, ili na sami blagdan, kako vele sinoptici, ne mijenja ništa na stvari; ali je sigurno da obadvije ove tvrdnje ne mogu u isto vrijeme biti istinite. Neovisno o točnosti kronologije ovdje je bitna činjenica da je Isus uistinu umro na križu, i to kao dragovoljna žrtva za sve ljude. Sličnih bi se primjera moglo navesti dosta. Kako onda široko treba uzeti pojam nezabludivosti Biblije?

Ako podemo od crkvenih otaca, preko srednjovjekovne teologije, sve do mnogih pretkon-

cilskih biblijskih traktata, otkrit ćemo da se govori o tri različita subjekta nezabludivosti: Biblija kao takva, pojedine biblijske knjige i biblijski pisac /hagiograf/. Sva tri se subjekta upotrebljavaju bez nekog posebnog kriterija, već ovisno o teološkom kontekstu. Ipak, u prošlom stoljeću u prvi plan je izbio govor o inspiranom piscu. O tome svjedoče teološki traktati kao i dokumenti crkvenog učiteljstva. Stječe se dojam kao da je "nezabludivost autora", njihov točan način izražavanja garancija i temelj nezabludivosti pojedinih knjiga i čitave Biblije.

Kako su ti teolozi zamišljali nastanak biblijskih knjiga? Sveto pismo bi po općem uvjerenju sve do u novije vrijeme bilo djelo ne baš velikog broja autora. Tako se sve do nedavno držalo sigurnim da je npr. čitavo Petoknjžje napisao Mojsije. Novi zavjet bi bio djelo samo osmorice autora. U takvom teološkom kontekstu nastala je i poznata biblijska enciklika Leona XIII. "Providentissimus Deus" iz godine 1893. Tek će pismo Biblijske komisije kardinalu Suhardu 1948. otvoreno priznati ono što se već odavno naslućivalo, da naime mnoge biblijske knjige nisu djelo samo jednog autora i rezultat kratkog vremena. Tako je danas opće uvjerenje da je trebalo proći više stotina godina poslije Mojsijeve smrti, dok ne dobijemo Pentateuh u današnjem obliku. Tako je i materijal od koga su sastavljena Evanđelja prošao jedan kompliciran i dug proces oblikovanja kroz naviještanje i život prve kršćanske zajednice, prije nego je dobio današnji književni oblik.

U svjetlu tih novih spoznaja o Bibliji stari pojam "nezabludivost hagiografa" sadržavao bi u sebi mnogo više nego je sadržavao prije. Ne bi bila nezabludiva samo svaka pojedina knjiga u svom konačnom obliku, nego svaka faza njezina dugog nastanka, jer bi svaka bila rezultat "nezabludivog autora". To bismo imali za posljedicu, ako bismo i dalje nekritički govorili o nezabludivosti autora. Zato treba staru istinu formulirati na nov način, upravo zato da može ostati stara. Tu njemački bibličar Norbert Lohfink vidi dva moguća puta koja ćemo ukratko izložiti:

1. Moglo bi se samo zadnjeg autora jedne knjige smatrati "inspiriranim" u smislu već po-

znate nauke Crkve o inspiraciji. Svi prijašnji stadiji nastanka knjige bili bi samo "izvori", kojih autori ne bi bili inspirirani, pa prema tome ni nezabludivi. Tu bi dakle pojam nezabludivog autora valjalo promijeniti u pojam "nezabludivog redaktora". Ova teza ne stoji doduše u suprotnosti s crkvenim dokumentima, ali zanemaruje jako ulogu onih autora koji nisu imali sreću da budu posljednji u jednom dugom nizu, iako su možda više doprinijeli nastanku knjige nego onaj posljednji, kome se knjiga pripisuje.

2. To, međutim, ne bi bio slučaj kod drugog modela, koji predlaže Lohfink. Svakog autora koji je dao svoj doprinos za nastanak jedne knjige moglo bi se smatrati od Boga inspiriranim, ali ta se inspiracija ne bi odnosila na njegovo djelo neposredno, nego bi bila intuitu konačne knjige. Stoga se ne bi moglo govoriti o nezabludivosti pojedinoga autora, nego intendirane knjige kao takve. Većina egzegeta danas smatra da ovaj pojam inspiracije i nezabludivosti bolje odgovara današnjem stupnju naše spoznaje o Bibliji. Prema prvom modelu u knjizi Pentateuha ne bi bili inspirirani ni Jahvist, ni Elohist, ni Svećenički spis, a posebice ne Mojsije koji stoji na samom početku, nego tek zadnji anonimni redaktor, koji je sve te stare tradicije skupio i sastavio u jedno djelo. Prema drugom modelu svi su oni bili inspirirani utoliko što je konačni cilj njihova rada bilo Mojsijevo petoknjžje. Uostalom ovaj model odgovara bolje i pojmu objave, koja je također rasla i napredovala.

NEZABLUDIVI AUTORI, POJEDINE KNJIGE ILI NEZABLUDIVA BIBLIJA

S ovim što je do sada rečeno ne možemo još biti sasvim zadovoljni, jer nove spoznaje biblijskih znanosti nameću uvijek nova pitanja. Sve do u nedavnu prošlost Kanon je smatran skupom sasvim samostalnih, pojedinačnih knjiga, koje su nekako mehanički stavljene jedna pored druge. Svetom pismu kao jedinstvu i cjelini nije poklanjana velika pažnja. Postojalo je samo to vanjsko jedinstvo Kanona. O nekom

dubljem, samim knjigama inherentnom jedinstvu nije se razmišljalo. Stoga se događalo da je npr. u dogmatikama i moralkama istu snagu dokaza imao citat iz bilo koje knjige ili Starog ili Novog zavjeta. Ovakva statička koncepcija Kanona danas je došla u krizu, zahvaljujući u prvom redu istraživanjima o nastanku Staroga zavjeta. Ta istraživanja sve jasnije pokazuju da nastanak Kanona u vrijeme nakon sužanjstva nije ništa drugo nego produženje nastanka knjiga iz predužanjstvoskog vremena. Što to znači?

Preciznim egzegetskim radom izlazi na vidjelo da sastavljači Kanona nisu pojedinu knjigu smatrali u našem smislu zaključenom književnom cjelinom, već im je tek Kanon kao cjelina predstavljao knjigu. Sve knjige stoje tu u međusobnom odnosu i tumače jedna drugu. Tako npr. kasniji, mlađi dodaci knjige Ponovljenog zakona /Ponz 4, 25–31 i 30, 1–10/ staru ideju Saveza, koja prožimlje čitav Pentateuh, a koja je u sužanjstvu dovedena u pitanje, sada stavljaju u perspektivu proročkog navještanja Novoga saveza. To znači: djela proroka Izaije, Jeremije ili Ezekijela, koja govore o Novom savezu, koji će Bog ponovno sklopiti sa svojim narodom, a koja u Kanonu stoje puno kasnije predstavljaju kritički princip sadržaja Pentateuha. Drugim riječima, Tora i proroci smatraju se jedinstvenom cjelinom. Ovdje je na mjestu riječ čuvenog židovskog teologa Martina Buber: "Biblija je jedinstvena knjiga, u kojoj sve živi od svega". Dakle, ako je jedna knjiga bila preuzeta u Kanon, time se doduše najčešće nije mijenjao njen sadržaj, ali jest njen izričaj, i to svakim novim u Kanon preuzetim tekstom. Tako je čitav Kanon trajno bio na putu prema konačnom smislu i značenju.

Ipak, taj proces nastanka Kanona morao je imati svoju posljednju točku. Morao je biti neki kriterij koji će odlučiti o njegovu konačnom obliku. Taj momenat i ta točka bilo je preuzimanje Starog zavjeta u Novi. Na osnovu Isusova odnosa prema Starom zavjetu apostoli i Pracrkva su odlučili da Kanon Starog zavjeta ostane trajna pretpovijest i dokumenat Novoga zavjeta koji je počeo s Kristom. Tom odlukom Stari zavjet je još jednom i to sada zadnji put, proširen za čitav Novi zavjet. I kao što je svaki pri-

jašnji, tako je i ovaj prirast promijenio izričaj Starog zavjeta kao cjeline. Zvuči pomalo paradoksalno, ali je stvarno tako: U smislu dogmatske nauke o inspiraciji i Kanonu Novi zavjet je autor Staroga zavjeta. Nešto slično želi reći i Pavao svojim poznatim mjestom 2. Kor 3, 14-16 boreći se za ispravno shvaćanje Starog zavjeta: "Do dana današnjega, naime, isto pokrivalo ostaje pri čitanju Starog zavjeta kad im se ne otkriva da on u Kristu nestaje. Uistinu, sve do danas svaki put kad se pita Mojsije, pokrivalo je razastrto na njihovu srcu. Ali obraćanjem Gospodinu otklanja se pokrivalo."

Isus Krist nije prema tome samo očekivanje Starog zavjeta i njegovo ispunjenje, već i njegovo jedino autoritativno tumačenje i korektura. Jer, Isus nije došao na način kako ga je Stari zavjet očekivao, barem ne u svemu. Zato je tek u njemu postignuta točka u kojoj svoj zadnji smisao ima svaki govor o nezabludivosti. Tako vidimo da proces inspiracije i nezabludivosti prelazi ne samo granice pojedinog autora nego i pojedine biblijske knjige i cilja na Bibliju kao cjelinu. Biblija je svjedočanstvo očekivanja spasenja, a Krist je kriterij toga očekivanja. Stoga se čini da današnjim spoznajama o nastanku Biblije najbolje odgovara stara formula o nezabludivosti Biblije.

Međutim, rečenicu da je Biblija nezabludiva samo kao jedinstvo i cjelina ne smijemo shvatiti i tumačiti minimalistički. Cjelina obuhvaća i čuva pojedinosti. U sklopu cjeline svaka knjiga, svaka rečenica, svaka faza nastanka ima udjela u biblijskoj nezabludivosti. Ali čim se jedna riječ, rečenica, ili čak knjiga istragne iz biblijske cjeline, nema više garancije nezabludivosti, jer, vidjeli smo, objava nije nešto statično, nego proces koji cilja prema svome vrhuncu, Kristu.

Uzete izolirano, mnoge stranice Biblije predstavljaju nam nerješive poteškoće i zagonetke. Kao klasičan primjer navodi se često knjiga Propovjednika 3, 19.21: "Jer zaista, kod ljudi i zvijeri jedna je te ista. Kako ginu oni, tako ginu i one; i dišu jednakim dahom, i čovjek ničim ne nadmašuje zvjer, jer sve je ispraznost. I jedni i drugi odlaze na isto mjesto; svi su postali od praha i u prah se vraćaju. Tko zna da li dah ljudski ulazi gore, a dah zvijeri silazi dolje k

zemlji?" – Ovo su razmišljanja koja stoje u eklatantnoj oprečnosti prema Novom zavjetu, ako se uzmu izolirano. Autor sumnja u prekogrobni život. Ako bismo pošli od toga da je autor ovih redaka bio posve slobodan od zablude, onda bismo morali smatrati ispravnim njegovu mišljenje o istoj sudbini čovjeka i životinje. Ali, ako pođemo od toga da ni pisac ni njegova knjiga nisu sami za sebe nezabludivi, nego samo u sklopu čitave Biblije, koja nam je svjedok objave, što je napredovala i kroz koju je Bog sve zornije otkrivao svoje djelovanje, onda u tom procesu i jedno ovakvo mišljenje ima svoje mjesto.

Glede prekogrobnog života ima poteškoća i u drugim knjigama Staroga zavjeta. Tako se primjerice čitava Jobova knjiga bori s teškim problemom naplate dobra i zla, ali ne nalazi zadovoljavajućeg rješenja. Odgovor je u tome da se čovjek, unatoč svemu povjeri Bogu, koji je izvor života: "Ja znadem dobro: moj Izbavitelj živi i posljednji će on nad zemljom ustati. Kad se probudim, k sebi će me dići: iz svoje ću puti tad vidjeti Boga" /Job 19, 25–26/. Znamo da i mnogi psalmi zamišljaju drugi život tek kao neku vrstu vegetiranja u Šeolu. Istom mlađe knjige Starog zavjeta (1/2 Makabejska, Mudrost) imaju jasnije pojmove o uskrснуću mrtvih i sreći pravednika kod Boga. A punu objavu u toj stvari dat će tek Novi zavjet. Tek u njegovu svjetlu možemo i takve predodžbe Staroga zavjeta shvatiti kao etape razvoja na putu prema punini objave.

Ako se nezabludivost ne ograničava na pojedine knjige, nego ima uvijek pred sobom Bibliju kao cjelinu, onda nam nijedna knjiga neće predstavljati relikv prošliosti, koji nam nameće nerješive probleme, nego će biti svjedok objave, koja se događala postupno, dok konačno nije u Kristu zasjala u svoj svojoj ljepoti. Tako Biblija neće biti slovo koje ubija, već Duh koji oživljuje /usp. 2. Kor 3,6/. Koji je to Duh, reći će Pavao nekoliko redaka dalje. "A Gospodin je Duh" /2. Kor 3, 17/. Tako je Krist uistinu središte Biblije, njezin cilj, ali i stvarni kriterij razumijevanja. I kao što je kršćanstvo vjera osobnog karaktera, naime susreta s Bogom u osobi Isusa Krista, tako je i pristup Bibliji osob-

nog karaktera. Ona je svjedočanstvo života s Bogom i želi uvesti u iskustvo tog života. Zato nije na mjestu pitanje: Što je istina u Bibliji?, nego: Što meni Biblija ima reći za moje osobno spasenje? Ako joj tako pristupamo, onda je ona za nas uvijek nova i živa riječ Božja koja nas neće zavesti u zabludu.

L I T E R A T U R A

- BORNKAMM, G., *Bibel. Das Neue Testament*, Stuttgart, 1971.
- HASENHÜTTL, G., *Gefährdet die moderne Exegese den Glauben?*, Graz, 1970.
- KEMMER, A., *Das Neue Testament. Eine Einführung für Laien*, Freiburg, 1976.
- KLEIN, L., /izd./ *Diskussion über die Bibel*, Mainz, ⁴1966.
- KREMER, J., *Die Bibel lesen, aber wie?* KBW, Stuttgart, ⁶1978.
- LOHFINK, G., *Die Bibel Gotteswort im Menschenwort*, KBW Stuttgart, ⁴1970.
- LOHFINK, N., *Die Irrtumslosigkeit, u: Das Siegeslied am Schilfmeer*, Frankfurt, ³1965.
- RAHNER, Karl, *Über die Schriftinspiration, Quaestiones disputatae 1*, Freiburg, ⁴1965.
- SCHNACKENBURG, R., *Die Funktion der Exegese in Theologie und Kirche, u: Mastab des Glaubens*, Freiburg, 1978.
- WESTERMANN, C., *Umstrittene Bibel, Güntersloher Taschenausgaben 20*, Güntersloh, 21968.